

STRUČNÁ UČEBNICE SPISOVATELSTVÍ
aneb
Ta naše čeština česká

Je to podivné, ale tuto příručku jsem napsal omylem. Domníval jsem se, chybně, že by mohla posloužit těm literárním koryfejům a gigantům pera, kteří soustavně hzdí knihy a noviny hrubkami.

Pak jsem zjistil, že potřební nemají zájem, neboť jsou už dávno nejchytřejší. Absurdita je však elegantní jen tehdy, je-li dovršena; proto posílám příručku několika lidem, o nichž soudím, že ji nebudou potřebovat.

Bývá zvykem uvádět seznam literatury. Použil jsem všechnu: od útlých brožurek až po díla tlustá. Několik příkladů jsem si vypůjčil od Michala Ptáčka.

Prohlašuji, že všechna jména v příručce uvedená jsem si vymyslel a jejich náhodná shoda se skutečnými osobami mě samého překvapuje.

JOSEF ZVONÍČEK

Kouzla s číslovkami

Číslo píšeme slovy: dva milióny tři sta tisíc
nebo číslicemi: 2 300 000
nevhodné je: 2 milióny 300 tisíc
chybné je: 2,300.000
nepřehledné je: 2300000

Za řadovou číslovkou píšeme tečku:
2. odstavec ale: odstavec 2
III. stupeň stupeň III
o 5. hodině v 5 hodin

Násobné číslovky píšeme dohromady:
stodvacetkrát chybně: sto dvacetkrát, stodvacet krát
tříkrát dva metry tři krát dva metry
250krát 250 krát, 250-krát
20letý 20ti letý, 20tiletý, 20 letý

Namísto 2krát nebo 2x píšeme raději: dvakrát
po 3 letech po třech letech
20letý dvacetiletý

Početní úkony a poměry se píší s mezerami, rozměry a skóre bez mezer:

$2 \times 3 = 6$ 2×3 metry
 $6 : 2 = 3$ $12 \times 151 \times 300$ mm
řídíme v poměru 5 : 1 hosté prohráli 2:3

Při psaní čísel ve smyslu „od–do“ píšeme pomlčku (ne spojovník) bez mezer:

6–8 kusů chybně: 6 – 8 kusů
9–18 h 9 – 18 h

V dekadické (desítkové) soustavě oddělujeme desetinná místa čárkou, nikoli tečkou. Na tucty a kopy sice už dávno nepočítáme, šedesátková soustava se však zachovala pro měření času a úhlů. V šedesátkové soustavě je desetinná čárka chybou.

Hodiny a minuty oddělujeme tečkou: 13.20 hodin

minuty a sekundy dvojtečkou: 2:32 minut

desetiny sekund logicky desetinnou čárkou: 9,3 sekund

Správný (a správně zapsaný) čas: 19.22:41,3

Pro velikost úhlů používáme značky:

$15^\circ 31' 12'' = 15$ stupňů + 31 minut + 12 vteřin (ne sekund)

Značka je těsně u číslice, za ní je mezera.

$15,5^\circ$ není 15 stupňů a pět minut, ale 15,5 stupně, tj. $15^\circ 30'$

U čísla často stojí značka udávající počítaný předmět.

Tvoří-li číslo a značka dvě slova, píšeme je s mezerou, tvoří-li jedno slovo, píšeme je bez mezery:

$12 \% = 12$ procent $12\% =$ dvanáctiprocentní
 $4 \text{ m} = 4$ metry $4\text{m} =$ čtyřmetrový

Teplotní stupeň nezaměňuj se stupněm úhlovým – píše se 15°C a ne 15°C nebo 15°C . U teploty měřené v kelvinech vynecháváme značku pro stupeň: 15 K.

Značky u číslic zastupují slovo a stojí vždy u číslice. Nelze tedy napsat na konec řádku 37 000 a až na následující řádek kg. Správně: 37 000 kg.

Rozhodne nelze rozdělit samotné číslo jak můžeme často vidět v Lidových novinách, tedy napsat na konec řádku 600 a na další řádek 000.

Zapisování dat rovněž není libovolné:

3.4.1991	chybně:	3.4.91
3. 4. 1991		3. 4. 91
3 dubna 1991		3. duben 1991
Praha 3. dubna 1991		Praha, 3. dubna 1991
V Praze dne 3.4.1991		V Praze, dne 3.4.1991

Za nevhodné se považují zápisy dat: 3. IV. 1991, 3/4 1991, 3/IV. apod.

I na peněžích záleží až v první řadě:

20 Kč	chybně:	Kčs 20
Kčs 20,-		Kčs 20.-, 20,- Kč
Kčs 21,30		21,30 Kčs, 21.30 Kč

Tato pravidla platí pro literární texty; v účetnictví apod. bývá způsob zápisu podřízen danému účelu. Není důvodu, proč by na cenovku k česneku nemohl zelinář napsat 21,30 bez udání jednotky (měny). Zelináři ostatně můžeme odpustit i zavřený krám „z důvodu inventúry“. Přinese-li však do redakce „kulturu“ básník, skopeme ho se schodů, útlocitnější redaktor může ještě před tím otevřít dvře.

Verbum finitum

U sloves 4. třídy (vzory prosí, trpí, sází) působí potíže koncovky ve 3. osobě množného čísla. Tvoříme je tak, že napíšeme sloveso v imperativu (rozkazovací způsob) a přidáme písmeno -í:

pros!	oni prosí
trp!	trpí
sázej!	sázejí (chybně: oni sází)
chyb! (udělej chybu)	chybí
chyběj! (nebuď zde)	chybějí
stav! (zastavuj)	staví
stavěj! (buduj)	stavějí

Chybným tvarem můžeme nechtěně začít hovořit (psát) o něčem jiném. Někdy je též výhodné vědět, oblažuje-li nás svými produkty jedna nebo více slepic:

slepice snáší vejce
slepice snášejí vejce

V některých případech jsou povoleny i tvary krátké (musejí i musí, souvisejí i souvisí, znějí i zní aj.). Budeš-li se však řídit uvedeným pravidlem, neuděláš chybu nikdy.

Příslowecné spřežky

Spřežka je spojení předložky s následujícím slovem a píše se dohromady. Za spřežku považujeme příslovce, které lze zaměnit jiným slovem. Zvláště se píší výrazy, do nichž lze vsunout například přívlastek:

napohled (zdánlivě)	na pohled (na první pohled)
dokonce (ba)	do konce (do úplného konce)
jakoby (takřka)	jako by (jako kdyby)

Proslavené přičestí minulé

Bezpodmínečně je třeba dodržovat shodu podmětu s přísudkem, tzn. dbát na to, aby muži stáli, ženy stály a města stála. U nesourodých násobných podmětů jsou sice přípustné i tvary typu „dívky a chlapci seděly“, ale to prosadil do pravidel pravopisu bolševík, zachvácený nezřízenou touhou, aby i jeho blbé dítě prolezlo školou. (Ze stejných důvodů hodlal dokonce zrušit v češtině ypsilon vůbec, v tom mu však zabránil rozhodný odpor, v jehož čele stál Ludvík Vaculík.) Slušný člověk nevyužívá této možnosti a dbá na to, aby jeho dcery i synové raději stáli než seděly.

V některých souvětích bývají matoucí podmínky:
„Tři skupiny turistů, kteří šli po různých cestách, se sešly v hospodě.“ Podmětem první a třetí věty, jsou „skupiny“, podmětem věty vložené jsou „turisté“. Nahradíme-li „kteří šli“ slovem „jdoucích“, máme vystaráno a celek i lépe zní. U souvětí tohoto typu někdy vzniká kromě pravopisného i problém věcný: „Statisíce lidí se shromáždily aby vypískali Čarnogurského.“

Sufixální morfémy -icí a -ící

Rozhodnout o správném tvaru přípony můžeme pouze u slova zařazeného do kontextu. Adjektivum účelové má koncovku -ící, adjektivum vztahující se k právě probíhající činnosti koncovku -icí. (Vysvětlivka pro šéfredaktory: adjektivum je přídavné jméno.)

Hasící je přístroj, hadice, nádrž, prostě to, co slouží k hašení.

Hasící je útvar, sousedé, babička, ti, co právě hasí.

balící papír	prodavač balící zboží
čisticí prostředek	manželka čisticí skvrnu
kropící konev	muž kropící trávník (v obou významech)
mísící stroj	autor mísící dojmy s pojmy
řídící páka	řídící učitel
těsnící kroužek	instalatér těsnící potrubí
tlumící cívka	prezident tlumící vášně
třídící stroj	komunista třídící lidi

Souhlásky s a z

1. JAKO PŘEDLOŽKY

Předložka se pojí s instrumentálem (7. pád): s kým, s čím. Často bývá vkládána chybně („navíc“): Kopat můžeš s Frantou, nemůžeš však kopat s krumpáčem – kopeme krumpáčem bez s. Dojde-li ti síla nebo trpělivost, můžeš odejít s krumpáčem na rameni.

Spěcháš-li, hoď sebou, jdeš-li něco psát, vezmi si s sebou tuto příručku.

Ve spojení s genitivem (2. pád) se předložka používá jednak pro vyjádření pohybu (směru) shora dolů: spadl se skály, slétl s nebe, jednak pohybu ve smyslu s povrchu pryč: vezmi vázu se skříně (pokud je na skříně. Je-li uvnitř, pak ji ber ze skříně).

Tak trochu „proti přírodě“ se předložka s píše v ustáleném nepřeložitelném spojení (idiom) „kdo s koho“. Zatímco v genetivních vazbách je záměna s předložkou z možná, zde je pravopisnou chybou.

Předložka z se pojí s genitivem ve všech ostatních případech.

2. JAKO SOUČÁST SLOVA

Pamatuj si tři skupiny, slov, v nichž je třeba psát s, i kdyby čert na koze jezdil:

a) busola, disertace, diskuse, revers, personál, renesance, resort, režisér, skansen a spropitné.

U slov této skupiny se s nejen píše, ale i vyslovuje!

b) burison, puls, impuls, kurs, konkurs, exkurs, konsolidace, misantrop, plisovaný, trans a virtuos. U slov této skupiny se vyslovuje z, kromě pádů, kde nám koncové s zní opravdu jako s.

c) Všechna slova zakončená na -ismus (realismus, racionalismus) nebo -asmus (pleonasmus, marasmus).

Vícerodá substantiva

Některá podstatná jména mají dva rody: mužský (masculinum) i ženský (femininum), např. prestiž, svízel, displej, hřidel, rez, Bubeneč, Pankrác (pražská čtvrť), sršeň aj. Dvurodost jiných slov je jen zdánlivá. Pouze v ženském rodě píšeme např. Olomouc, tangens, kotangens. Obce Sušice jsou dvě: ta Sušice (v Čechách) a ty Sušice (na Moravě). Střední rod (neutrum) má slovo skriptum; nad jedním výtiskem

mluvíme o tom skriptu a ne o těch skriptech, jak je zvykem na všech vysokých školách.

Slova, v nichž se velmi často chybuje

CHYBNĚ:	SPRÁVNĚ:	CHYBNĚ:	SPRÁVNĚ:
achilovka	achillovka	propan butan	propan-butan ale propanbutanový
bryndza	brynza	protěžovat	protežovat
cenník	ceník	dvacáté výročí	recirkulace cirkulace
dvacetileté výročí		rengen	rentgen
fair-play	fair play	respektivě	respektive
v kalhotách	v kalhotách	ruměnné	ruměné
kanagon	kanagom	snackbar	snack-bar
klaxon	klakson	standartní	standardní
konec konců	koneckonců	tamnější	tamější
kontraadmirál	kontradmíral	tenší	tenčí
kontraverze	kontroverze	tloušťka	tloušťka
lehtat	lechtat	tréning	trénink
letištní	letištní	trojklanný	trojklaný (nerv)
loyalita	loajalita	vězenkyně	vězeňkyně
lyžina	ližina	vlašťovka	vlašťovka
mezzanin	mezanin	vstříknutí	vstřík
mítink	mítink	vyjímecný	výjimečný
nešťovice	neštovice	vysutý	visutý (žebřík)
niť	nit	vyšívka	výšívka
non stop	nonstop	vytypovat	vytipovat
s oběťmi	s oběťmi	wat	watt
oxyd	oxid	zběr	sběr
popmusic	pop-music	3 – 5000 let	3000–5000 let
potencionální	potenciální		

Geografické názvy, v nichž se často chybuje

CHYBNĚ:	SPRÁVNĚ:	CHYBNĚ:	SPRÁVNĚ:
Atlantický oceán		Atlantský oceán	Bánská Bystrica
Banská Bystrica			
Baltické moře	Baltské moře	Bardějov	Bardejov
Azerbajdžán	Ázerbajdžán	Bráník	Braník
Budapešť (-ský)	Budapešť (-ský)	Jánské Lázně	Janské Lázně
Himaláje	Himaláj	Králický Sněžník	Kralický Sněžník
Istanbul	Istanbul	Partizánské	Partizánske
Kijev	Kyjev	Povážská Bystrica	Považská Bystrica
Kyrgyzstán	Kirgizstán	Rožnava	Rožňava
Lybie	Libye	Újezd nad lesy	Újezd nad Lesy

Balt = kraj u Baltského moře

Baltik = Baltské moře

Bílá hora = místo bitvy r. 1620

Bílá Hora = pražská čtvrť

Štrbské pleso = jezero

Štrbské Pleso = obec

Troja = starověké město

Troja = pražská čtvrť

Přídavné jméno od jména města Blansko je blanenský, nikoli blanský. Slovo blanský se vyskytuje jen v některých geografických složeninách (Blanský les).

Slova ulice, náměstí, nábřeží, třída, sady, vyskytující se často v městských názvech, píšeme vždy s malým písmenem, ať stojí před názvem nebo za ním: náměstí Republiky, Staroměstské náměstí.

Pronomina nejen posesívní

Široké tvary přivlastňovacích zájmen mé – moje, tvé – tvoje, své – svoje jsou přípustné jen pro nominativ a akuzativ (1. a 4. pád). Proto tě může potkat má (tvá) i moje (tvoje) žena, ty můžeš potkat svou (mou) i svoji (moji) ženu, ale do hospody chodí jen bez mé ženy, peníze dávej jen mé ženě a vyřídí si to pak je se svou ženou!

Zvratné zájmeno svůj přivlastňuje podmětu, popřípadě původci slovesného děje, tedy kterékoli osobě:

miluji svou ženu	chybně: miluji mou ženu
miluješ svou ženu	miluješ tvou ženu
ve svém článku máte chyby	ve Vašem článku máte chyby

Máš-li dítě, nestarej se o **něj**, ale o **ně!** Obdobně postupuj při přirovnávání ke dvojdomku: nepředkládej nám **jej**, ale strč si **je** za klobouk!

Zkratky

V češtině je zavedeno už přes 8000 zkratek, značek a akronymů; vymyšlením dalších dosáhneš proslulosti spíše smutné. Novinářské zkratky jepičích politických koalic se skoro nikdo neobtěžuje dešifrovat a způsobují jen zmatek v hlavách (i novinářských). Kolik čtenářů odlišuje nějaké LDH od jakéhosi LDU? Musí-li už nová zkratka vzniknout, necht' je co nejkratší. Tak např. místo HSD-SMS by bylo vhodnější OTB (Oběti Trefulkových blábolů).

Rozlišujeme zkratky

lineární	iniciálové (v.r. = vlastní rukou)
skeletové	(doc. = docent)
rámcové	(mjr. = major)
	(fa = firma)

Za rámcovou zkratkou se nepíše tečka: jr (= junior), pí (= paní).

Některé rámcové zkratky se ve větě skloňují, tzn. mění se poslední písmeno (fa, fy, fě, fu, fě, fou). Jestliže ti nabízí literaturu „fy Novák“, víš hned, že by měla raději vyrábět krumpáče. Zkrátka pí se rovněž skloňuje, paní má však shodou okolností ve všech pádech stejný tvar, takže nezavěšený to nepozná. Do posledního písmene lineární zkratky se graficky nepřenáší výslovnost, daná následujícím, ve zkratce už neobsaženým písmenem:

Latinsky	lat.	chybně: lať.
Španělsky	špan.	špaň.
ale:	maďarsky	maď.

Věta nesmí začínat zkratkou – v takovém případě se zkratka vypíše:

Akciová společnost Transgas nebude ustavena chybně: A. s. Transgas bude ustavena

Píšeme-li text verzálkami nebo kapitálkami, je třeba malá písmena ve zkratkách vysázet výjimečně minuskulami:

SPOTŘEBA 300 kWh ZA ROK chybně: SPOTŘEBA 300 KWH ZA ROK

Je výhodné vyhnout se zkratkám názvů států. Jednak lépe vypadá Velká Británie než VB, jednak se vyhneme kuriozitám typu „sjednocení SRN“. Málokdo přesně ví, kdy skončila ČSR a začala ČSSR, zkus si vzpomenout, dokdy byl Václav Havel prezidentem truchlivé ČSSR a odkdy začal vykonávat svůj úřad v nadějnější republice, jejíž název a zkratku si však musíš domyslet, protože já to napsat odmítám. Na dovršení zmatku se užívá stejné zkratky pro bohu-žel bývalou Československou republiku a naštěstí bývalou Českou socialistickoufujtajbl republiku – ČSR. Rozumný člověk píše raději Československo, zejména na obálky dopisů směřovaných do Asie, kde to velmi roztomile rozběšňuje Slováky. (Tuto legraci lze ještě vystupňovat uvedením místa určení v maďarštině – názvy najdeme v Ottově slovníku.)

Co vlastně znamenají zkratky akademických titulů, nevědí dnes už ani mnozí z jejich nositelů.

Před jméno se píše:

MUDr. = medicinae universae doctor (lékař)	
MVDr. = medicinae veterinariae doctor (veterinář)	
JUDr.	= iuris utriusque doctor (právník)
RNDr.	= rerum naturalium doctor
(matematik, fyzik, biolog...)	
PhDr. = philosophiae doctor	(filozof, historik...)
PhMr.	= pharmaciae magister (farmaceut, lékárník)
ThDr.	= theologiae doctor (kněz)
Ing. = ingeneur	(stavař, strojař, elektrotechnik)
Inž. je asi zkratkou vyslovovaného „inžinýr“, nevím ale co to je.	

Za jméno se píše:

DrSc. = doctor scientiarum	(doktor věd)
Csc. = candidatus scientiarum	(kandidát věd)
Dr.h.c.	= doctor honoris causa (čestný, „nevystudovaný“ doktor)

S výjimkou francouzského slova ingeneur jsou všechny tituly latinské. Titul ing. a zkrácený titul dr. píšeme ve větě souvislosti s malými písmeny, před plným jménem a v adresách s písmeny velkými: Ing., Dr.

Poslední dobou se stalo módou tisknout na navštívenky před jméno „dipl. ing.“ – tento vítr vane ze západu, kde se za inženýra může vydávat libovolný opravář kamen. U nás je samozřejmé, že inženýr má diplom a není to třeba zvlášť uvádět.

Zkratky pedagogických hodností se píše vždy s malými písmeny: prof., doc., as. Stojí-li taková zkratka na začátku věty, platí pravidlo, že zkratka nesmí stát na začátku věty a musíme ji vypsát:

Profesor Komárek opět šlápl do hovna.

O podniku TESLA už asi dlouho psát nebudeme, ale dokud ano, tak vždy verzálkami. Nemá totiž nic společného se slavným Nikolou, jak je uvedeno mylně v četných slovnících, ale je akronymem: TEchnika SLAboproudá.

Dělení slov

Dokud byli v korektornách poschovávaní vzdělanci, vyhození z univerzit Husákem, drželi pravopis na slušné úrovni. Uváděli do souladu s pravidly i hloupé žvásty bolševických makovic. Občas ponechali nějaký text bez úprav pro obveselení veřejnosti (např. proslulé recenze Jana Klimenta, který s oblibou začínal své opusy slovy „Ono totiž...“). Nyní obsadili uprázdněná místa lidé opravdu málo gramotní. Jejich zásahy nebývají jasně a někdy ani horázně. Některé noviny asi nemají korektory vůbec.

Nejznamenitější hrůzy se odehrávají při dělení slov. V Lidových novinách můžeme často vidět, jak řádek začíná písmenem ě, protože nějaký borec si možná vysvětluje slovo oběma jako ruský genitiv slova objem a rozděluje ob-ěma. Respekt zase nerespektuje etymologii demokracie a libuje si v dělení demok-racie. Někteří se vymlouvají na nedokonalé programy pro počítačovou sazbu a nevědí, že všichni víme, jak může operátor na obrazovce text libovolně přeskupovat, jen vědět jak.

Pravidla jsou velmi jednoduchá. Slovo dělíme podle toho, jak vzniklo, na původní části. Přednostně oddělujeme prefix (předponu) a sufix (příponu):

vyjmout	dělíme	vy-jmout	chybně: vyj-mout
svět-ský		svět-ský	světs-ký

Nelze-li využít tohoto pravidla, slabikujeme, což umí každý:

ka-ra-va-na

Shluky souhlásek můžeme dělit libovolně:

čer-stvý dělíme čer-stvý nebo čers-tvý nebo čerst-vý

Dělení však musí být v celé knize (novinách) jednotné, proto se obvykle nechává na konci řádku jen jedna souhláska. Dvě sousedící samohlásky, mezi nimiž vyslovujeme zřetelné j, tvoří tzv. hiát a můžeme je rozdělit: materi-ální, fi-alový, paci-ent, stacio-nární

Dvojhláska není hiát a dělit ji nelze. Chybné je tedy dělení:

to-uha, ka-uza, lo-uka, tro-uba

Je třeba dávat pozor i na „skryté dělení“ (bez užití rozdělovacího znaménka). Dělit se nesmí:

	zkrácené jméno a příjmení:	J. Suk	chybně:	J.
Suk;	zkrácený titul a příjmení:	dr. Málek		dr.
Málek;	zkratky:	t.č.		t.
č.;	číslo:	600 000		600
000;	číslo a značka (zkratka):	60 km		60

km.

Na konci řádku nesmějí být jednohláskové předložky neslabičné k, v, s, z, a nemají tam být ani slabičné o, u, a spojky a, i, zejména v textu tištěném. V margináliích se slova nedělí nikdy (avšak pravý okraj marginálií nemusí být zarovnaný).

Interpunkce

Kolik asi žijících Čechů (počítám v to i Mistra Trefulku, který neví, že je Čech) ovládá bezpečně interpunkci? Bude to směšně malá skupinka. Řadový novinář vystačí obvykle s tečkou a čárkou, s nimiž ovšem zachází podle momentálního rozpoložení myslí – je-li co rozpoložít.

TEČKU nepíšeme nikdy za nadpisem. Popisky a legendy k obrázkům se neukončují tečkou ani tehdy, skládají-i se z více vět.

Popisek: Černínský palác. V popředí socha Milana Kňazka

Legenda: 1 – palice, 2 – tzv. hlava, 3 – směr úderu

Tečku nepíšeme ani za větu ukončenou pomlčkou. Někdy končí věta třemi tečkami („do ztracena“). Někteří autoři cítí potřebu udělat za nimi ještě definitivní tečku, drobní střádalové píší tečky dvě. Milan Jungmann mě nedávno překvapil větu ukončenou pěti tečkami. Končí-li věta třemi tečkami, jsou to vždy nejméně i nanejvýš právě tři tečky. Je-li celá věta v závorkách, je tečka uvnitř a naopak:

Je to tak. (A nejinak.)

Je to tak (a nejinak).

Pokud členíme vícestupňově text, píšeme

za verzálkami tečky: A. B. C.

za minuskulemi závorky: a) b) c)

Rozsáhlejší text zprehledníme desítkovým tříděním, v němž se za poslední číslicí tečka nepíše. Zvýrazňuje-li se nadpis, tedy jen nadpis, nikoli číselné značení kapitoly:

4.2.1 Význam vodní dopravy na Saháře

Za DVOJTEČKOU píšeme malé písmeno, následuje-li jedna věta (souvětí). Začíná-li po dvojtečce delší text nebo přímá řeč, píšeme po ní písmeno velké.

STŘEDNÍK se píše mezi dvě věty (souvětí), které ze stylistických či věcných důvodů nechceme striktně oddělit; středníkem můžeme demonstrovat užší souvislost částí takto spojených. Užívá se též při výčtu: Za chyby v novinách odpovídá a) korektor redaktorovi; b) redaktor šéfredaktorovi; c) šéfredaktor mně; d) já sobě. Středník se na psacím stroji vyrobí z dvojtečky a čárky.

Do UVOZOVEK dáváme

1. Citáty: „Ach lidi zlatý, jak mě jen lidi děsně serou“ B. Hrabal

2. Slova a spojení, která chceme z nějakých důvodů odlišit:

Variabilní konfesí se „proslavil“ poslanec Fišera.

3. Přímou řeč: „Umíš mluvit?“

„Umím,“ řekl televizní moderátor.

Nevěřil jsem: „Tak řekni ř!“
„Dostal jsi mě,“ pravil, „ale uznej, že ve slovnání
s Vladimírou Pavlíčkovou jsem Demosthénés.“
„To jo...“

Všimni si: koncová uvozovka je vždy až za interpunkčním znaménkem.

Chceme-li v přímé řeči dát další výrazy do uvozovek podle bodů 1 nebo 2, vytvoříme na psacím stroji jednoduché uvozovky z čárky při posunutí válce o jeden zoubek zpět:

Soused pravil: „Variabilní konfesí se ‚proslavil‘ poslanec Fišera.“ Sazeč to má jednodušší. Může kombinovat uvozovky německé („“), anglické (“ ”) a francouzské (« »). Někdy bývá přímá řeč uvozena pomlčkou, která je však jen na začátku přímé řeči (a je za ní mezera):

– Dost bylo Fišery i uvozovek, říkám rozhodně.

Z čárky vytvoříme na psacím stroji i ODSUVNÍK:

V závěru filmu d’Artagnan spad’ ze stromu.

POMLČKA nesmí stát na konci řádku ani na začátku řádku! S tím se sazeč musí smířit a text „srazit“ nebo „rozpálit“, aby mu pomlčka vyšla do řádku. Můžeme-li dosadit místo pomlčky jakékoli slovo (až, do, versus...), nejsou okolo ní mezery:

7–9 dní znamená: 7 až 9 dní

rychlík Praha–Brno rychlík z Prahy do Brna

utkáni Sparta–Slavia Sparta versus Slavia

otevřeno 8–12 h otevřeno od osmi do dvanácti

chybně: otevřeno od 8–12 h otevřeno od osmi až dvanácti

V ostatních případech okolo pomlčky mezery jsou.

V knihách často vidíme místo pomlček spojovníky. Na psacím stroji totiž pomlčka vůbec není – to, co za ni považujeme, je spojovník. Dnešní redaktori a opisovači nevědí, že v textu pro tiskárnu se pomlčka píše jako dva spojovníky za sebou -- vidí-li sazeč jeden spojovník, vysadí spojovník, vidí-li dva, vysadí pomlčku. Korektor, kterým je často ze všech dosažitelných blbů ten největší, nepozná, že byl vytištěn spojovník místo pomlčky, a tak to zůstane v celé knize neopraveno k mému vzteku nad těmi dilety, k okopávání řepy vhodnými nanejvýš.

Na rozdíl od pomlčky se okolo SPOJOVNÍKU mezery nedělají nikdy a vyjde-li spojovník na konci řádku, může tam zůstat, ale musí se opakovaně napsat na začátek řádku následujícího! Spojovník je podstatně kratší a tlustší než pomlčka. Používá se při:

připojení spojky -li: můžeš-li, není-li;

spojení jmen: Rakousko-Uhersko, Hájková-Duxová, Frýdek-Místek;

slučovacím spojení: propan-butan, snack-bar;

upřesnění místa: Praha-Vysočany, Plzeň-jih;

adjektivních složeninách: modro-bílý (prapor), rusko-český (slovník);

rozdělování slov.

Ač je to smutné, většina občanů neumí trojčlenku. Stejný okruh lidí se nikdy nenaučí používat ČÁRKU, neboť jejich duševní impotenciál jim neumožní osvojení neoblíbeného větného rozboru. Tito lidé se v psaní obvykle omezují na dopis babičce, kde na interpunkci tolik nezáleží; hlavní je, aby babička pochopila, že jsou všichni zdraví. Horší je, získá-li takový jedinec dojem, že psaní je jeho posláním, což se stává kupodivu často. Stejně často se neznalost pravopisu snoubí s absencí myšlenek. A stejně často si čtenářská obec myslí, že dotyčný publicista (měl jsem pro něj připraveno pěkné jméno, ale šéfredaktorovi se nelíbilo) by se lépe uplatnil jako prodavač jogurtu. Jediný, kdo to neví, bývá postižený jedinec.

Novinář se musí naučit bezpečně rozlišovat volný přívlastek, který podstatné jméno jen dokresluje, doplňuje (a odděluje se čárkou), od přívlastku těsného, který nemůže být beze změny smyslu věty vypuštěn (a čárkou se neodděluje).

„Ženy oděné minisukněmi naházeli muslimové do řeky“ znamená: jen některé z žen měly odvahu, ostatní zůstaly suché.

„Ženy, oděné minisukněmi, naházeli muslimové do řeky“ znamená: všechny měly minisukně a osudu neunikla žádná.

Popleteš-li čárky, budeš se se svým vzdělaným čtenářem lišit v názoru, kolik žen se vlastně koupalo a o co přišli ti, kteří to neviděli.

Co chtěl vlastně básník říci

Než napíšeš nějaké slovo, musíš přesně vědět, co znamená, tj. znát jeho sémantický obsah. Uvědom si např. významové rozdíly u těchto dvojic slov:

Alternativa – varianta

příčina – důvod

výsledek – důsledek

dopravce – přepravce

departement – department

hospitalizace – hospitace

elektrický – elektronický

elektronický – elektrofonický

psychický – psychologický

meteorit – meteor

najmout – pronajmout

podlaží – poschodí

povědomí – podvědomí

zaměstnání – povolání

stoletý – staletý

systemizace – systematizace

zásuvka – zástrčka

trasa – trať

šroub – vrut

nebe – dudy

Co je a co není progresivní

V některých českých slovech „kolísá“ délka samohlásek a můžeme si vybrat: umývadlo i umyvadlo, nepopíratelný i nepopiratelný. Není lehké odhadnout, jaká podoba se časem ustálí, ustálí-li se.

U slov přejatých z cizích jazyků jsou rovněž často přípustné zastarávající tvary s krátkou samohláskou (archív, pasivní) i novější tvary se samohláskou dlouhou, přizpůsobené skutečné výslovnosti (archív, pasivní). Stejně je to i se souhláskami s – z (filosof – filozof, akusativ – akuzativ). Dvojitá podoba je kodifikována proto, aby lidé měli čas si na změnu zvyknout a aby se naráz velké množství tiskovin nemuselo zahodit. Vývoj jazyka jednoznačně směřuje k novým, tzv. progresivním tvarům, což by měli pochopit zejména pisatelé profesionální. V žádném případě však nelze v jednom textu (knize) míchat zastarávající a progresivní tvary – text musí být stejnorodý. Předkládá-li nám kormutlivý Zdeněk Urbánek pravidelně své presidenty a resoluce, můžeme se nad umíněností starého pána pousmát. Nemůžeme ale přehlédnout, když mu korektor v jedné větě opraví resoluci na rezoluci a v následující větě resoluci ponechá! Zvlášť nápadné nejednotnosti tohoto druhu jsou v Peroutkově Budování státu, které vydaly – jak jinak – Lidové noviny:

„pasivní resistance“ str. 64

„pasivní rezistence“ str. 511

„pasivní rezistence“ str. 36

„pasívní resistance“ str. 238

V celé knize měl být ponechán buď první tvar, spisovný v době Peroutkově, nebo všude opraven na tvar druhý, převažující dnes. Smíšené tvary (třetí a čtvrtý), jakož i střídání prvního a druhého tvaru jsou známkou nízké jazykové kultury redaktora. Střídání všech čtyř tvarů nezasluhuje komentáře.

Je třeba též vědět, je-li v daném slově „progresivní“ tvar vůbec spisovný. Ve stejné knize můžeme na stranách 257 a 293 číst v citátech z roku 1918 „konzolidace“, přestože se dodnes píše konsolidace. Za tyto a za stovky dalších hrůz by měl být neodpovědný redaktor Dušan Kubálek krmen kyškou tak dlouho, dokud mu nevyrašší na čele „chmíří“, které nechal (spolu s dalšími chybami) vytisknout v nové Třešňákové knize na straně 51 (vydaly – jak jinak – Lidové noviny).

Hledat a ověřovat každé takové slovo ve slovníku je nepochybně zdlouhavé a otravné. Proto se vyplatí naučit se tu a tam něco nazpaměť.

Slova, v nichž se vždy píše s, najdeš v části o čertu, jízdě a soudružce Kabrhelové.

Slova, v nichž se smí psát jen krátká samohláska:

Aktiv, beton, buldozer, buvol, expertiza, fobie, garderoba, kasino, kviz, marihuana, mikrofon, minus, odpřisáhnout, opletačky, pardon, piano, počítadlo, rozčilit se, řidčeji, scenarista, schematický, sporožiro, stadium, staniol, sugestivní, symposium, šampon, tematický, teze, vytyčit, tchyně, žluva aj.

Slova, v nichž se smí psát jen dlouhá samohláska:

Ateliér, balkón, bonbón, bujón, citrón, disciplína, drezúra, fakír, faraón (ale farao), fíkus, fólie, glóbus, holínky, chameleón, kamión, kanón, kartón, kartotéka, klimaktérium, kordón, kritérium, kupón, liána, lůza, malárie, odpočívadlo, ozón, panoráma, pavilón, perón, počítač, potápěč, provizorium, prozatímní, rajón, salón, sezóna, schéma, skóre, stadión, stíhačka, synagóga, tampón, téma, úhlopříčka, uklízečka, upřímnost, uragán, vagón, vitrína, žampion aj.

Poznámky ke stylistice

Neprováděj kontrolu či výzkum, ale kontroluj a zkoumej. Provádět můžeš turisty Prahou, návštěvu bytem, v méně veselém případě rozkaz velitele. I armáda by však měla raději cvičit a občas zamést, než provádět výcvik a zametání.

Vyhýbej se patologickým slovům nehodovost, rozvodovost, nemocnost. Pamatuj si, že koncert nelze oddirigovat – to by byla kontradikce v predikátu – buď se to oddirigovalo, nebo to byl koncert. Tertium non datur. Máš-li sklon něco vydodat, odsouhlasit, proúčtovat, zohlednit, odrekreovat, upřednostnit, proorganizovat a chceš-li to vše ještě vyargumentovat a dokladovat, nech psaní a jdi raději do prdele.

Označuj správně původce slovesného děje. Místo „nebudeme trpět“ napiš „nebudu trpět“. Rázně skoncij s výrazem „rázně skoncijeme“, neboť i ostrým hochům sluší kultivovanost ve vyjadřování: „Islámskou revoluci jsme nedělali proto, abychom snížili cenu melounů.“ (Ruholláh Chomejní)

Podívej se do slovníku, co opravdu znamenají cizí slova, kterých rutinně užíváš. Budeš žasnout, jaké bláboly jsi ve svém plodném životě spáchal. Přestaneš tak např. psát „notoricky známý“, protože zjistíš, že notorický znamená obecně známý a píšeš tedy „obecně známý známý“. Obdobné je to s „lidovou demokracií“, neboť demokracie je vláda lidu, takže dodnes máme noviny s názvem Lidová vláda lidu (dej jim lid věčnou slávu!). Zbytečné hromadění slov stejného významu (pleonasmus) je v některých případech už obecně vžitě, přesto stylisticky chybné:

dopolední matiné (matiné = dopolední koncert, slavnost)

vystavený exponát (exponát = vystavený předmět)

zasklená vitrína (vitrína = zasklená skříň)

premiér vlády (premiér = předseda vlády)

Jindy jsou pleonasy důsledkem neobratného vyjadřování:

„Musíme si pojmenovat pojmy“ (poslanec FS)

„Dezinformační informace“ (předseda Svazu slovenských novinářů)

„Nyní už asi před pěti lety zesnulý...“ (Zdeněk Urbánek)

„Romové cikánského původu“ (zaslechl jsem nevím kde)

Velmi oblíbené jsou pleonasmy: hlavní protagonista; můj osobní názor; fantazie a obrazotvornost; spolupodílet se; shodnout se na konsensu; jeho his boys.

Nerealizuj. Nejen jazykově, ale i v praxi má vyrobení čehokoliv větší smysl než realizace výroby, která nestála nikdy za mnoho. Vzpomínám s nostalgií na realizační období Jana Slepíčky (jen s nechutí píši velké S), po němž pak realizovali všichni sportovní redaktori. Když „realizační tým realizoval branku Lebedou“, znamenalo to, že ve spolku čtáristů pod vedením trenérů, za spolupráce masérů a jakýchsi podezřelých individuů, kterým se říkalo funkcionáři, se vyskytoval jistý Lebeda, který se náhodou strefil do meruny a nakopl ji směrem, kde shodou okolností stála branka, a navíc nebyl z nevyzpytatelné vůle boží v dráze letu nikdo, od koho by se míč odrazil jinam. Realizace obvykle končila sentencí „proti této střele byl brankář bezmocný“. Takovéto historické události pochopitelně za zaznamenání stojí. Bohužel se však neustále opakují, takže není asi lehké psát o nich neomšele a bez frází na několika řádcích, často na šéfovi těžce vybojovaných. A proč se snažit, když naruživí čtenáři poslední stránky novin mnohdy za celý život nezpůsobí, že se mlátí stále tatáž prázdná sláma. Stálo by však za pokus, vytvořit v těchto lidech chytrým psaním něco, k čemu by se pak – jak říká L. Vaculík – dalo hovořit. Vítězný ryk reportérů nad tím, že v závodě žen zvítězil Jarmil Kratochvíl, nebo že sladká Fibi hodila kouli dál než něžná Bibi, změnu nezpůsobí. Zkusme titulky „Miss anabolikum“ nebo „Utkání sledovalo 80 tun diváků“! Já sportovní přílohu z Lidovek vždy opatrně vyjímám a pečlivě házím do koše, takže nevím, jestli se od slavných drůbežích dob slovník sportovních novinářů zlepšil nebo zrealizoval. Rád bych ještě upozornil na nesmyslnost hesla „Fandí, ale zůstaň člověkem“. Jak můj přítel ing. Němec už dávno správně rozpoznal, obojí najednou není možné.

Nepřeháněj. Maximum je prostě nejvíc, takže nemá cenu psát „největší maximum“. Podobně je na tom i nejnižší minimum. K adjektivům maximální a minimální lze sice vytvořit kompara-tiv i superlativ (2. a 3. stupeň), nemají však smysl, podobně jako velmi oblíbené „nejoptimálnější“.

Užíváš-li přirovnání, nechť jsou trefná, abys nedopadl hloupě jako pan Trefulka, který si zapomněl „nastavit zrcadlo“ a v tomto stavu napsal panu Vaculíkovi: „Vypadáš, človče, jako takový otec Kondelík v období sexuální revoluce.“ (Hlasy nad rukopisem Vaculíkova Českého snáře.)

Cíl jsou obvykle dvě tyčky a mezi nimi hadr s nápisem CÍL. Azbukové chodí s cílem, my, Češi, k cíli jdeme nebo směřujeme. Možná i sám ministr zahraničí by mohl jezdit na jednání za účelem a ne s cílem. Je to však ministr, a trvá-li na tom, ať s sebou cíl vláčí dál. Ani já nepíši tuto příručku s cílem zlepšit tvůj styl, ale proto, abys psal lépe.

Nepěstuj králíky. Pěstovat můžeš muškáty za oknem, králíci se chovají. Máš-li prase v chlívků, neříkej tomu výroba vepřového masa. Nevyráběj ani zelenou hmotu, kravám raději nasekej trávu a na zimu usuš seno. Přestaň i s výrobou dřevní hmoty, protože to opravdu neumíš; měj radost z toho, jak ty smrčky rostou pěkně samy. Dalším zkvalitňováním produkce zelené hmoty s cílem zvýšení výroby hovězího masa bys mohl vyděsit i autora slavných stylistických blamáží, soudruha Kozáka.

Nepřetěžuj text technickými (odbornými) termíny. Uvaž, nebude-li jízda „substitučně segregovanou železnicí, gravitující po konverzi do multimodálních koridorů“ (ing. J. Kubec, Csc.), zdravotně závadná. Mnoho lidí si pomyslí, že adjektivní atributy mají být inherentní substantivům, aby kongruence nebyla pouze asymptotická, a pojedou raději vlakem. Ekonom by si měl spočítat, nemá-li v textu

víc diskontních vazeb než všech slov dohromady. Někteří odborníci k nám nemluví proto, aby něco sdělili, ale aby předvedli, jací jsou odborníci. Nejsou! Nevědí ani proč k nám mají mluvit.

Začneš-li větu slovy „To je dáno tím, že...“, začni znovu. Nahradíš-li předešlé formulací „To spočívá v tom, že...“, usekni si ruku, nebo počkej, raději hlavu.

Nikdy nic nevyřizuj při osobní návštěvě. Zkus to buď osobně, anebo, nedáš-li jinak, při návštěvě. Nenastartuješ-li auto, neděkuj tomu, kdo ti škodí: baterie neselhalo díky mrazu, ale pro mráz nebo vlivem mrazu. Pojedeš-li tramvají, nečti během jízdy noviny, je to nebezpečné. Čti raději při jízdě.

Hromosvod nahrazuje vzdělanec bleskosvodem, o němž ví, že je účinnější. Stejně tak ví, co je vedeno ropovodem (pomůcka: nafta to není).

Nevytvářej podmínky. Kdo čekal tvou pomoc, obdržel klacek pod nohy, neboť musí vytvořené podmínky splnit navíc. Ani vytváření předpokladů není moc vtipné. Ustaň prostě v tvorbě a začni něco dělat. A nepřijímej už žádná opatření. Přijmi spíš úplatek za to, že přestaneš psát – je to nezákonné, ale každý soudce přivře obě oči. Vždy mě zneklidní, když čtu, že Federální shromáždění přijalo zákon. Představuji si to takto: Ctihodní poslancové klečí v půlkruhu s vyplazenými jazyky a pan Čalfa každému vkládá do úst útržek papíru, na němž je zákon napsán. Předsednictvo pochopitelně obdrží papír křídový a někteří poslanci přijímají pod obojí způsobou, tj. zapíjejí inkoustem. Parlament musí zákony schvalovat! (Anebo také neschvalovat.) Žádám tě snažně, sbore můj zákonodárný, schval dodatečně (a diskrétně) zákony, které jsi zatím pouze přijal. Snad bude pan Jičínský, který rovněž hojně přijímá, vědět jak na to.

„Jakmile zbytky mrtvol spadnou ze šamotového roštu na plochu pro popel pod ním, je třeba ihned stáhnout je pohrabáčem ke dvířkům na odstraňování popela. Tak mohou zbytky zůstat ještě dvacet minut, než se zcela rozpadnou. Potom se popel vyhrabe do popelníka a dá stranou, aby vychladl. Mezitím se postupně nakladou do komor nové mrtvoly.“ Snad nám po přečtení tohoto návodu k použití osvětivských kremačních pecí konečně všem dojde, že od dob holocaustu není vkusné používat výrazu „konečné řešení“ pro kdejakou blbost. Řešení může být závěrečné, výsledné, akceptovatelné apod. Konečné řešení často končí v propadlišti dějin a je nahrazeno něčím rozumnějším, často i lidštějším.

Pozor na nejednoznačné formulace. V knize o kaktusech čtu: „Na snímku je kulovitý Ferocactus, který odchoval trsovitý Echinocereus“. Kdo koho odchoval? Podobné příklady uvádí Chloupek: „Kritika francouzských představitelů v OSN.“ Vynadali někomu, nebo dostali po papuli?

„Před nedávnem jsme oslavovali dvousté výročí smrti Adama Smithe, zakladatele ekonomické vědy“, napsal do novin, někdy mezi druhou a pátou hodinou noční, kdy má osobní volno, pan Klaus. Redaktor to neopravil. Pak vyšly Klausovy články souhrnně v knize O tvář zítřka a redaktor to zase neopravil. Jmenuje se Karel Dostál.

Rozlišuj slova pouze – nanejvýš, jak – než, kromě – mimo atd. Nápisem „Na počkání zhotovíme pouze tři klíče“ oznamuješ, že zhotovíš jen a jen tři klíče – kdo chce dva, ať jde jinam. Není nutné čekat před zdviží, až přijdou další dva zájemci, ale je třeba žádat výměnu tabulky „Výtah pouze pro tři osoby“. Pět z devíti není víc jak polovina. Je to víc než polovina. Předložka kromě se pojí jen s genitivem, předložka mimo jen s akuzativem, a to i tehdy, kdyby názor pana Jelínka ze Zákampí byl odlišný. Tisíce smaltovaných tabulek „Mimo dopravní obsluhy“ nechal zhotovit tentýž mamlas, který nám každoročně na miliónech pohlednic přeje „Šťastný Nový rok“, a netuší, že Nový rok s velkým N je jen prvního ledna.

Je-li to jen trochu možné, dávej přednost činnému rodu (aktivum) před rodem trpným (pasivum). Je vždy lepší, když si hlavu sám umyješ, než když ti bude umyta.

Politováníhodný ten, kdo nikdy nebyl v hospodě a na pivo chodí do občanské vybavenosti.

Absurdita tohoto pojmu vynikne po položení slavné otázky Jindřicha Suka: „Patří do občanské vybavenosti i kostel?“

Vyhýbej se jako čert kříži módním výrazům. Přestaň „v neposlední řadě“ „smysluplně“ „dosahovat konsensu“ „v oblasti konverze“ a hlavně nech na pokoji filozofii! Není nutné pochopit, že filozofie podnikání je blbost, postačí, když to budeš respektovat.

Lépe než dlouhé výklady o tom, co je sémantická konfúze, poslouží několik citátů z Mao Ce-tunga:

„Bez lidové armády by lid nic neměl.“

„Po stránce organizační je nutno přísně zavádět demokratický život.“

„Uvnitř lidu jsou jednotlivci, kteří mají některé odlišné názory.“

„Vůči všem zajatým příslušníkům loutkových a protikomunistických vojsk se řídíme politikou propouštět je na svobodu s výjimkou těch, kteří jsou masami hluboce nenáviděni a musí být rozhodně popraveni.“

Hotový text nech uležet a opravuj a přepisuj a škrtej a škrtej a škrtej! Vše nadbytečné, užvaněné, nefunkční, rozplizlé. Obnažené myšlenky znovu utříd' a sevři. Někdy se stane, že napíšeš něco jiného, než jsi původně chtěl, jindy bude výsledek ještě lepší.

Nepředkládej své názory apodikticky (jako věčné a nenapadnutelné pravdy), neboť není názoru, který by nebyl diskutabilní nebo alespoň nesnesl odlišný pohled z jiného úhlu (to se ovšem netýká aritmetiky a vyňatých slov). Autoritativním tónem popudíš (stejně jako já zde, jenže já to dělám záměrně) a vydáváním domněnek za fakta vyvoláš podobný dojem jako jakési mikloško, které do svého televizního koktání ke dni lidských práv neprávem vpravilo právo vnucovat občanům pošetilé katolické dogma o interrupci, završené moudrem „sloboda je dar boží“.

Mluvený projev se od psaného liší, zvláště, je-li pronášen bez přípravy. Je v něm více bezprostřednosti, může reagovat i na nálady publika a lze se v něm i přetknout až totálně zašmodrchat. Málokdo umí přemýšlet a mluvit jako pan prezident – v ucelených odstavcích. Nejsi-li příliš pevný v kramflecích, raději si projev (komentář) napiš a nezapomeň si ho přednést nanečisto, neboť ne vše, co je možné na papíře, leze z huby. Nikdy se nedopusť úmorného prázdného žvanění, jehož nádherný příklad uvádí Chloupek ve své Knížce o češtině na str. 230 a 231. Je smutné, když řečí nezprostředkují „žádné myšlenky, žádné sdělné hodnoty, mluví se pro řeč samu... U některých uživatelů jazyka jako by záleželo pohříchu jen na tom, vypravit z úst něco, ať je to cokoli“ (tamtéž).

Televizí dotázaný politik by měl oželet truchlivé začátky svých odpovědí „Především bych rád řekl, že...“, „Je třeba říci, že...“, „Chcel by som povedať, že...“, „Podívejte se, pane redaktore, já bych to řekl takto...“ Vhodnější je začít rovnou tím, co za těmito „úvody“ následuje. A nyní je příležitost, abych – nechci-li vypadat jako extravagantní podivín – vrazil něco panu Kantůrkovi. Nuže, rozmilý a ústřední pane řediteli, jistě budete se mnou souhlasit, že šeredná tlustá bába, byť to byla laskavá a hodná babička, nemůže pracovat jako manekýna. Bezruký zasluhuje ohledy jednotlivců i společnosti a stejnou úctu jako ostatní lidé, nemůže však hrát ve filharmonii na housle – v tom jsme nepochybně též zajedno. V této atmosféře vzájemného porozumění bych rád dosáhl „konsensu“ i v názoru, že televizním moderátorem (hlasatelem) nemůže být ten, kdo neumí příjemným hlasem vyslovit vše,

co se na světě širém vyslovuje, tedy i ř, a nemá tak nutné (nikoli postačující) předpoklady pro uplatnění v tomto povolání. Nechápu, proč sice už nevidím (sláva!), ale stále ještě občas slyším z obrazovky mluvit neuvěřitelnou Vladimíru Pavlíčkovou, která má víc vad řeči, než je písmen v abecedě, o artikulaci a frázování nemluvě. Můžete to nějak vysvětlit, nejlépe veřejně?

Mluvená řeč může být doprovázena i přiměřenou gestikulací, čímž nemám na mysli navyklý jednotvárný pohyb bez vztahu k přednášenému, jak to dělá pan Dumbrovský, jehož je třeba zabírat jen v detailu (jako bystu) nebo mu připevnit levou ruku k tělu drátem.

O cizích slovech

Často slyšíme názory, že nemáme užívat cizích slov, neboť pro všechna tato slova existují ekvivalentní české výrazy. Jako každý extrémní názor, je i tento pošetilý – všimněte si, že pomyslný odpůrce sám užil automaticky dvou cizích slov (existují, ekvivalentní). Budete-li chtít, aby nahradil slovo ekvivalentní jiným, napadne ho pravděpodobně „adekvátní“. Pak si uvědomí, že to rovněž není české slovo, a navrhne slovo „odpovídající“, které však zdaleka nevystihuje pojem ekvivalence.

Mnoho cizích slov už v češtině natolik zdomácnělo, že působí potíže vyjádřit je „česky“. Zkuste to např. se slovy kolonialismus, existence nebo kombajn (angl. combine). Nemá přece smysl říkat „zemědělský stroj, který za jízdy s vlastním pohonem po poli sklízí obilí, mlátí je a třídí na zrno a slámu, kterou balíkuje...“ Takových slov je velké množství, pouze si to neuvědomujeme, protože jsme si na ně zvykli, a často ani nevíme, že nějaké slovo nemá český původ. Pozornost zbystříme, slyšíme-li slovo, jehož sémantický obsah (význam) neznáme, což některé z nás irituje (sere) a pak vyslovujeme názor – viz začátek.

Příkladem takového iritujícího slova může být „inherence“, což znamená příslušnost nějakých vlastností svému nositeli, který je bez těchto vlastností nemyslitelný – ztrácí obsah v podobě významných atributů (nezbytných, charakteristických vlastností); nositel bez těchto vlastností prostě neexistuje, tedy vlastně existuje, ale není to už on, za který jej považujeme. Důsledným výkladem pojmu dospějeme k jeho vnitřní rozpornosti, dotkneme se samotných základů ontologie a gnozeologie a skončíme u nedokazatelných filozofických axiomů. Použití tohoto slova je ustálené ve spojeních typu „skepse je inherencí agnosticizmu“. Napsat tuto větu česky, resp. vysvětlit, o co jde, by znamenalo napsat knihu, dost tlustou, což není účelné ani praktické. Autor, který se hodlá ve svém článku odněkud někam dopracovat a snad i nějaké nové nebo zajímavé myšlenky sdělit – což je nezřídka účelem dobrého článku – , je prostě nucen znalost elementárních pojmů předpokládat. Takový článek je ovšem určen malému okruhu čtenářů – jeho autor dobře ví, že 99 lidí ze sta neví, o čem je řeč, asi 60 se domnívá, že bezpečně ví alespoň co je to skepse, tato znalost je však v 55 případech jen – slušně řečeno – velmi přibližná.

Chci tím říci, že každý, zejména ten, komu se dostalo pouze technologického či dokonce novinářského vzdělání, má mít v příruční knihovně slovník cizích slov, v němž se dopátrá alespoň přibližných významů odborných a mírně exotických termínů.

Řada cizích slov je však nahraditelná snadno, v některých případech jsou dokonce české výrazy přilehavější. Používá-li někdo násilně místo slova „nahrazení“ latinismu „substituace“ nebo místo „vztahů“ „relace“, hemží-li se článek takovými okrasami, stává se autor směšným, protože laici zpravidla správně tuší to, co odborníci vědí přesně: autor se snaží, aby jeho práce působila vědecktější dojmem, což se mu daří zřídka, obvykle jen v slabomyslnějších kruzích. Pochybný úspěch závisí do značné míry na stylistické zručnosti. Rafinovanější autor např. tvrdí: „Vzniká naléhavá potřeba nalézt účinné řešení, které by v minimálním časovém úseku co nejefektivněji

přispělo k důsledné exploataci investované pracovní doby.“ Celý tento bombastický blábol lze přeložit do českého „šetřme časem“.

Mnohý autor však nedosahuje ani tohoto poměrně nízkého stupně rafinovanosti a pokouší se ohromit ještě primitivnějšími metodami. Jeho problém nespočívá v tom, že by to nechtěl dělat lépe, ale v tom, že přes veškerou snahu v apatyce nekoupil. Dočíst takový výpotek až do konce bývá někdy velkým hrdinstvím.

Na závěr je třeba poznamenat, že každý text má být psán přiměřeně předpokládané úrovni vzdělání těch, kterým je určen, což obyčejně snadno zvládne autor erudovaný a kultivovaný, nepocítující potřebu stavět na odív svou vzdělanost, která se rozumí samosebou a vyplývá z dílka přirozeně a nenásilně. Jako příklad mohu uvést text, který právě čtete. Příručka je stylisticky vybroušená, nekostrbatá, srozumitelná a přiměřená vašemu vzdělání a chápání, udržuje průběžně pozornost na vysoké hladině, neboť není vyplněna vatou, při jejímž čtení by mozek mohl odpočívat, tím se však už záměrně vymyká intelektuálním možnostem některých ředitelů nakladatelství, a na druhé straně jemně a nenásilně naznačuje, kam bych já ještě mohl pokračovat, ale kde už byste mě nestačili sledovat, a proto vás nenutím. Jedním slovem: skvost. Dělejte to také tak.

Tento text byl do PDF souboru převeden, tak jak byl získán od pana Ivana Černého. PDF soubor s tímto textem pro vás připravil server Typografie (<http://www.typo.cz>) v lednu 2000.